

Vast en zeker

2^e brief van Petrus 1: 19

De eerste generatie christenen kon de evangeliën niet lezen. Evenmin de apostolische brieven.

Die waren immers nog niet geschreven.

En voorzover iets over de Heere Jezus Christus geschreven werd, bleef dat aanvankelijk tot een plaatselijke gemeente beperkt.

Zij moesten het vooral hebben van de verkondiging.

Vandaar de nadruk van de apostel Paulus op het horen, het luisteren.

“Zo is dan het geloof uit het horen”, Romeinen 10:17.

Toch was de prediking niet het enige.

Er was ook het geschreven ‘profetische woord’.

Dat waren de boeken van wat later het Oude of Eerste Testament zou heten.

De Heere Jezus noemde deze naar het gebruik van zijn tijd: Mozes, de profeten, de Schriften (Lukas 24: 27).

Deze boeken werden in de synagoge voorgelezen.

De Schriftgeleerden waren er dagelijks mee bezig.

Daarop konden de eerste christenen terugvallen.

Mozes, de profeten, de Schriften ‘getuigden’ immers van Hem.

Zij kondigden Jezus, de Christus, de Messias, aan.

Door die alle loopt de rode draad die uitkomt in Hem.

Zoals een groot aantal rivieren, beken en beekjes zich uiteindelijk verenigen in één machtige stroom, zo komen al die getuigenissen uit in Hem.

Dat het zo is, weten wij, schrijft de apostel Petrus, des te vaster, omdat wij de stem van God hebben gehoord die Jezus aanwees als Gods Zoon, die door en door betrouwbaar is.

‘Wij’ – dat was Petrus zelf, samen met de broers Johannes en Jacobus.

Het was nacht toen die stem klonk.

Maar in die nacht op een berg straalde plotseling hemels licht, dat Jezus in volle gloed zette.

Die plaats, die nacht, dat licht, die stem – Petrus heeft ze nooit kunnen vergeten.

Diep ingekerfd in zijn herinnering staat Jezus daar, in hemelse glorie.

Wat zij toen zagen en hoorden is voor de drie apostelen de goddelijke bevestiging van wat in oude tijden Mozes en Israëls profeten hebben aangekondigd, namelijk de komst van de Messias.

De Messias, die meer is dan Mozes.

Inhoud

Meditatie 185

Drs. L.J. Geluk

Vincent van Gogh (II) 186

Het evangelie in het oeuvre van Vincent van Gogh

Drs. H.Z. Klink, Ouddorp

De aanslag en de eer, en het Koninkrijk 187

Dr. B.J. Spruyt, Gouda

Boekbespreking 189

Dr. M. Verduin, Zeist

Psalm 10 in de LXX: een Psalm in een tijd van dreiging 190

Mevr. drs. M.A. Aalders, Bussum,

Dr. H. Klink, Hoornaar

Een woord van Maarten Luther

De geboorte van Jezus in Bethlehem is niet zomaar een eenmalige gebeurtenis, maar een geschenk dat eeuwig blijft.

Hij is immers de beloofde Koning, de grote zoon van David.

Hij is het die de boze vijand heeft verslagen, uitleidt uit de slavernij en binnenbrengt in het Vaderhuis.

Wanneer u aandachtig Mozes en de profeten leest, kunt u ze helemaal vertrouwen. Het gaat daarin over

Hem, wiens naderende voetstappen u hoort.

Dat Hij nu gekomen is, werd in die nacht op de heilige berg door God zelf gegarandeerd.

Ons geloof in Hem is daarom vast en zeker.

L.J. Geluk

Vincent van Gogh (II)

Het evangelie in het oeuvre van Vincent van Gogh

In het vorige nummer stelde ik dat Vincent van Gogh in zijn schilderijen iets verborg van het Evangelie. Ik wil dat aan de hand van drie schilderijen duidelijk maken. Maar eerst geef ik iets door over een aantal basismotieven in zijn werk.

Vincent van Gogh was onder de indruk van de enorme begaafdheid van Rembrandt, die vooral tot uitdrukking komt in zijn spelen met het licht, de techniek van 'clair-obscur'. Ook in de schilderijen van Van Gogh komen we vaak het licht tegen. Zo beeldt hij in veel van zijn latere schilderijen een zon af. Soms schildert hij zelfs een zon op plaatsen waar die in werkelijkheid helemaal niet te zien is. Ook in het gebruik van de kleur geel valt het thema licht te ontdekken. Daarmee wil hij het licht van de zon symboliseren. Zijn beroemdste schilderijen zijn de stillevens met zonnebloemen. Zonnebloemen hebben als kenmerk dat zij zich keren naar de zon en naar het licht. Hierin ligt voor Vincent van Gogh een boodschap verborgen. Ze zijn voor ons een voorbeeld. Zoals zonnebloemen zich richten op het licht, zouden wij ons moeten richten op God, en op Christus die het licht van deze wereld is.

In een groot aantal schilderijen van Van Gogh komen thema's voor die met elkaar samenhangen.

Vooraf in de werken die hij schilderde in het zuiden van Frankrijk. Vaak zien we werken met een korenveld, een zaaier of een veld met koren waarop arbeiders druk bezig zijn met de oogst. Voor Vincent is het geheel meer dan enkel een fraai landschap of agrarisch tafereel. Zaaïen en oogsten zijn metaforen voor het begin en het einde van het menselijke leven. De cyclus van geboren worden en weer sterven, waarin ons aardse leven getekend is. Op de een of andere manier was Van Gogh geïntrigeerd door het beeld van de zaaier die het zaad in de akker werpt. Hij heeft het dan ook vele malen geschilderd. Overigens komen we het beeld van de zaaier ook tegen bij andere schilders uit de 19^e eeuw. Vincent was geraakt door het schilderij 'De zaaier' van Jean-François Millet (1814-75), dat hij heeft nageschilderd, zoals hij wel meer deed met werken van grote meesters. In 1888 schilderde hij opnieuw een zaaier. Nu met felle kleuren zoals hij vaak deed in zijn laatste jaren. Dit keer schildert hij achter het hoofd van de man een grote zon die daarmee als het ware zijn aureool wordt.

Het tweede schilderij dat ik wil noemen is 'De opwekking van Lazarus' uit 1890, het jaar waarin hij overlijdt. Zoals we weten was Vincent een groot bewonderaar van Rembrandt. Als uitgangspunt voor het tafereel neemt hij een fragment uit een ets van deze meester. Vincent geeft er echter een eigen interpretatie aan. In het gezicht van Lazarus zijn trekken van Vincent zelf te herkennen: zijn rossige baard en haar. De Christusfiguur op Rembrandts ets is vervangen door de zon. In de zon en in het heldere geel van de stralen kunnen we Christus herkennen. Ik vermoed dat hij op deze manier iets van het licht van de christelijke hoop over dit schilderij laat vallen.

Ten slotte neem ik u mee naar misschien wel het beroemdste schilderij van zijn hand: 'De aardappelters'. Ook hier werkt hij met de clair-obscur techniek. In het geheel van zijn oeuvre geplaatst, valt ook van dit schilderij te zeggen dat er meer aan betekenis in is gelegd, dan een eerste observatie laat zien. Het tafe-

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerksblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 29,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. NL72INGB0000 8871 47

Adm. Ecclesia/Kerksblaadje te Ommen of Bankrekeningnr. NL95RAB00348 9696 19 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: Langeveld grafische afwerking BV, Zoetermeer

reel heeft iets van een naturalistische versie van het laatste Avondmaal. De figuur die met de rug naar de kijker is gekeerd, heeft een aureool om het hoofd dat gevormd wordt door de damp die opstijgt van de aardappelen op tafel. De aardappelen zou je kunnen zien als het brood van de eucharistie. De kop koffie in de hand van de arbeider als de kelk in de hand van de priester. Dit alles wordt aangelicht door het schijnsel van de olielamp die boven de tafel brandt en licht werpt op de figuur op de voorgrond.

Als Vincent van Gogh bewust een boodschap in zijn schilderijen heeft willen leggen, dan vraagt het wel een bepaalde manier van kijken om deze te vinden. Je moet weten hoe je moet kijken om de signalen op te vangen. In elk geval is de thematiek van de zon en het licht in veel van zijn schilderijen bewust verwerkt. Veel heeft hij echter aan het interpretatievermogen van de kijker overgelaten. Welke boodschap heeft het licht en de zon in relatie tot de zaaier en de oogst volgens Van Gogh? Is het hoop op eeuwig leven? In elk geval kunnen we zeggen dat hoewel Vincent van Gogh van carrière is gewisseld, van predikant naar kunstschilder, hij het karakter van een domineeszoon heeft behouden.¹

Een kind van zijn tijd

De 19e eeuw is het tijdperk van de industriële revolutie. Stoommachines maken het mogelijk productieprocessen uit te breiden en te vergroten. Op het gebied van de elektrotechniek wordt grote vooruitgang geboekt. De olielamp wordt gaandeweg vervangen door de verbeterde elektrische gloeilamp. Nieuwe materialen als gietijzer en staal worden beschikbaar. Paarden en menselijke arbeid worden vervangen door machines. Kleine steden groeien door de komst van fabrieken uit tot grote industriesteden met een eigen arbeidersklasse. Deze ingrijpende veranderingen brachten grote maatschappelijke vraagstukken met zich mee met betrekking tot armoede en arbeidsverhoudingen. Fabrieksarbeiders beginnen zich in deze eeuw te organiseren in vakbonden om te strijden voor betere arbeidsvoorwaarden en omstandigheden in fabrieken en werkplaatsen. De veranderende maatschappelijke

sociale verhoudingen hadden niet alleen te maken met slechte arbeidsomstandigheden. De weerstand tegen fabrieks eigenaren en directies hebben uiteindelijk ook hun wortels in een andere visie op de ordening van de samenleving. Sinds de Franse Revolutie (1789) is de heersende opvatting dat de manier waarop we onze samenleving ordenen, niet gebaseerd op een van God gegeven structuur in de schepping, maar een kwestie van afspraak. De verhouding tussen werknemer en werkgever bepalen wij met elkaar. Christus en de bijbel hebben op dat terrein niet zoveel meer in te brengen. Tegen deze ontwikkeling in de 19^e eeuw heeft Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876) zich hevig verzet. De oorzaak van de veranderende maatschappelijke verhoudingen lag naar zijn mening in het ongelooft. In het loslaten van het geloof in Christus en de Bijbel.²

Niet alleen op het gebied van de techniek en de ordening van de samenleving was in de 19^e eeuw veel te doen. Ook op theologisch gebied veranderde er veel. De Kerk en het christelijk geloof zag zich voor de uitdaging gesteld een antwoord te geven op de ontdekkingen en nieuwe inzichten, die de wetenschappelijke bestudering van de werkelijkheid opleverden. Wetenschappelijk onderzoek legde steeds duidelijker, de grote wetmatigheden die door God in de schepping zijn gelegd, aan de dag. De vraag was nu, hoe die natuurwetten zich verhielden tot de toen gangbare opvattingen in het christelijk geloof. In dit denkklimaat is Vincent van Gogh groot geworden. Daarover in het volgende nummer meer.

H.Z. Klink, Ouddorp

Noten

- 1 Tsukasa Kōdera. *Vincent van Gogh. Christianity versus Nature*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1990, blz. 1-10.
- 2 A.J. Rasker. *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795. Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*. Kampen: Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, 1974, blz. 89-96.

De aanslag en de eer, en het Koninkrijk

Can een aanslag op een tiran de eer van een natie redden? Dat is geen gemakkelijke vraag, maar de groep van Duitse verzetsstrijders die op 20 juli 1944 een bom in de onmiddellijke nabijheid van Adolf Hitler lieten ontploffen, hebben haar bevestigend beantwoord.

Het verhaal is tamelijk bekend, en snel verteld (al is er inmiddels een bibliotheek over vol geschreven). Al vanaf het einde van de jaren dertig kwam een groep van aristocraten, militairen, politici en intellectuelen tot de overtuiging dat Hitler als 'de grote voltrekker van het kwaad' moest worden gestopt. Verschillende

pogingen hem om het leven te brengen mislukten. Toen diende zich een officier aan, graaf Claus Schenk von Stauffenberg, die vanuit zijn hoge functie in het Duitse leger directe toegang tot Hitler had. Hij zou een bom tot ontploffing laten komen tijdens een bezoek aan de Wolfsschanze, Hitlers militaire hoofdkwartier in de bossen van Oost-Pruisen, terugvliegen naar Berlijn en daar leiding geven aan een zorgvuldig voorbereide staatsgreep. De nieuwe regering zou vrede sluiten met de westelijke geallieerden, samen met hen de communisten verslaan en een nieuw, christelijk, democratisch Duitsland vestigen.

Maar het zat Stauffenberg niet mee, op die bloedhete 20ste juli van het jaar 1944. Gewond geraakt bij gevechten in Noord-Afrika, had hij nog maar één hand, en in de haast van het moment kon hij slechts één van de twee meegebrachte bommen op scherp stellen. Door de hitte waren Hitler en zijn militaire staf die ochtend bovendien niet bijeengekomen in de bunker van de Führer, maar in een houten barak waarvan de ramen open stonden. Het effect van de ontploffing was daardoor veel minder groot. En tot slot schoof een van de aanwezige officieren de tas met de bom een beetje bij Hitler vandaan tot onder de schraag van de zwarte tafel met landkaarten waar Hitler overheen gebogen stond, waardoor het effect ook veel minder was.

Maar toen Stauffenberg, die zich door een telefoontje naar buiten had laten roepen voordat de bom zou ontploffen, de ravage zag die zijn bom toch nog had aangericht, meende hij zeker te weten dat de Führer dood was. Hij vloog terug naar Berlijn en zette de staatsgreep in gang. Totdat in de loop van de dag duidelijk werd dat Hitler de aanslag had overleefd, en zijn troepen de orde konden herstellen. Stauffenberg en twee mede-samenzweerders werden diezelfde avond nog gefusilleerd, en in de maanden daarna werden honderden mensen gearresteerd en veelal op gruwelijke wijze ter dood gebracht. Zij waren op de een of andere manier bij deze aanslag betrokken geweest of hadden ervan geweten. Tot de laatsten die niet aan de wraakzucht van Hitler konden ontsnappen, behoorde Dietrich Bonhoeffer, die kort voor het einde van de oorlog, op 9 april 1945, in Flossenburg werd opgehangen.

Wie nu Berlijn bezoekt, wordt op vele manieren met dit zwarte verleden geconfronteerd. Wie ter oriëntatie eerst het 'Haus der Geschichte' aan Unter den Linden bezoekt, komt onvermijdelijk voor de vraag te staan hoe de geschiedenis van een land dat zoveel filosofen,

theologen, musici en dichters heeft voortgebracht, zo dramatisch kon ontsporen. En hem die daarna aan de Wilhelmstrasse in de kelders van het voormalige Gestapo-hoofdkwartier de tentoonstelling over de 'Topographie des Terrors' bezoekt, stikt de adem in de keel bij de confrontatie met zoveel kwaad, zoveel zonde, zoveel razernij. Zelfs de grond en de lucht lijken daar nog altijd als van het grote kwaad doortrokken en een zure geur van ongerechtigheid te wasemen.

Is de eer van het land in deze periode van het Derde Rijk door die aanslag van de 20ste juli gered? De meeste betrokkenen wisten dat de kans van slagen maar klein was, maar hebben toch doorgezet. Zij deden dit vanuit de gedachte dat de wereld dan toch zou weten dat er ook een ander Duitsland was geweest, een niet-nazistisch, beschaafd gebleven deel dat dit allemaal niet had gewild. Toen leden van het verzet tijdens de oorlog in het diepste geheim contact legden met de regeringen van de geallieerde landen, werden zij vaak niet geloofd en al helemaal niet serieus genomen. Niemand minder dan Winston Churchill heeft na de oorlog verklaard hoezeer hem dat speet.

Stel dat het wel was gelukt. Dan nog zouden de geallieerden een onvoorwaardelijke overgave hebben geëist en zou na de oorlog zo goed als zeker een nieuwe dolkstootlegende opgeld hebben gedaan. Dan was de oorlog niet verloren door de kracht van de geallieerden maar als gevolg van het verraad in eigen kring. In het huidige Duitsland worden de mensen van de 20ste juli ieder jaar als helden herdacht. De grote Duitse historicus Joachim Fest (1926-2006) besluit zijn grote boek over de staatsgreep van Stauffenberg en de zijnen met een uitspraak van Klaus Bonhoeffer, een broer van Dietrich: 'Ik geloof dat het goed geweest is dat het gedaan is, en wellicht ook goed dat het mislukt is'.

Dietrich Bonhoeffer wist van de plannen en heeft zich eraan gecommitteerd. Ging het hem ook om het redden van de eer van de natie?

Dat zou kunnen maar hij keek tegelijkertijd ook nog iets verder en dieper. Wie in Berlijn, gewapend met het voortreffelijke reisgidsje van Arthur Alderliesten (*Wandelen door Bonhoeffers gedachtegoed*; uitgeverij Buijten & Schipperheijn, 2015), de plaatsen bezoekt die aan Bonhoeffers leven herinneren, raakt opnieuw onder de indruk van Bonhoeffers getuigenis. Hij was een pacifist die als een evangelische monnik het seminarie van de Belijdende Kerk had geleid. Maar op een gegeven moment was hij tot de overtuig-

ging gekomen dat je een gevaarlijke gek die dronken om zich heen schietend door de straat fietst, niet met kracht van argumenten tot staan moet proberen te brengen, maar dat je dan een stok tussen de spaken van zijn wiel moet steken.

Dat heeft ongetwijfeld te maken met Bonhoeffers keuze voor een verantwoordings- in plaats van een gezindheidsethiek. Je kunt met de beste bedoelingen iets doen, ziende op het gebod, en niet nadenken over de gevolgen van je handelen. Of je kunt keuzes maken vanuit de gedachte aan de consequenties van jouw doen of laten. Het was de verantwoordelijkheid van zijn generatie om te voorkomen dat Duitsland een tirannie onder antichristelijke machten zou worden. Dan moet je doen wat geboden is – zelfs tegen het gebod van God in. Maar God ziet het hart aan.

Het heeft ongetwijfeld ook te maken met een onderscheid dat Bonhoeffer in zijn postuum gepubliceerde *Ethiek* heeft aangebracht tussen de laatste en voorlaatste dingen – een zeer wijs en behartigenswaardig hoofdstuk dat blijvende doordenking verdient. De laatste dingen, dat zijn de zaken van het Koninkrijk Gods.

De voorlaatste dingen zijn de dingen die wij hier en nu doen en die in het teken dienen te staan van het openhouden van de mogelijkheid van de komst van dat Koninkrijk. Als een soort wegbereiding dus, het openen van ruimte waarin de genade zich in dit leven kan manifesteren. Dan gaat het om brood voor de armen en water voor de dorstigen. Maar het heeft ook politieke consequenties, onder andere voor het in stand houden van een rechtsstaat waarin vrijheid de bedding voor de uitbreiding van het Koninkrijk biedt.

Het waren deze gedachten die mij invielen toen ik deze zomer met een van mijn zoons een bezoek aan Berlijn bracht. Ik moest ook terugdenken aan een interview dat ik alweer zo'n twintig jaar geleden had met Eberhard Bethge, Bonhoeffers vriend en biograaf. We kwamen te spreken over de vraag wat nu uiteindelijk de erfenis van Bonhoeffer was, nu, voor ons. En Bethge zei dat die ongetwijfeld bestond in het antwoord op de vraag wat nu onze vrijheid bedreigt, en wat wij moeten doen om die dreiging af te wenden.

B.J. Spruyt, Gouda

Boekbespreking

Dit voorjaar is er een herdruk verschenen van Kohlbrugge's *Overdenking van het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheus*, uitgegeven door de Vereniging tot uitgave van Gereformeerde Geschriften, verzorgd door wijlen ds. J.K. Vlasblom, prof. dr. W. Balke en H. Boele. Druk: Den Hertog BV, Houten.

In mijn studententijd kreeg ik dit boek voor het eerst onder ogen. Naast de beroemde / beruchte preek van Kohlbrugge over Rom. 7:14 – 'Ik ben vieselijk, verkocht onder de zonde' – ervoer ik de uitleg van Matt. 1 – het laatst verschenen in 1939 – als een diepgaande concretisering van het Paulus-woord (Rom.7). Sindsdien las ik af en toe een fragment van deze studie. Kort geleden werd mij een herziening toegezonden. Ik dacht: Wat Kohlbrugge wil zeggen, weet ik, dus ik kan dit boek toevoegen aan mijn 'Kohlbrugiana'. Het verzoek echter een recensie voor *Ecclesia* te schrijven, leidde er uiteraard toe het boek voor de zoveelste keer van A-Z te herlezen. Wat een ervaring opnieuw! Een halve eeuw na de eerste lezing, weer indrukwekkend. Zoiets als dat je van bergtochten en dus van vergezichten nooit genoeg krijgt.

Onderstreept heb ik in de inleiding wat prof. Balke aanhaalt van O.Noordmans: 'Men moet, om Kohl-

brugge te kunnen waarderen, dit geweldige geschrift kennen. Het bleef tot zijn (HFK) dood toe zijn eigen geliefkoosde lectuur. Het bevat een psychologie des geloofs die uitgaat boven wat wij gewoonlijk zielkunde noemen en herinnert sterk aan sommige van de beste bladzijden uit Kierkegaard's *Angst*: Christus' menswording beschouwd 'in heilig donker', in de lijn van Luther. Volgens Karl Barth wordt Christus door Kohlbrugge 'nog dieper in het vlees getrokken dan bij Luther'. Het 'nochtans van het geloof' wordt in diepe paradoxen geformuleerd (Balke). Een voorbeeld: 'Rebecca grijpt als zondares en als heilige naar list en leugen (...) zij stort zich neer in de zonde, opdat niet zij, maar Gods waarheid blijve (...) zij klemt zich vast aan Gods belofte. Zondares, waar de wereld heilig is en een heilige, waar de wereld almaar zondig'. De wedergeboren mens is 'vieselijk, verkocht onder de zonde' (Rom.7), de oude Adam is 'vlees' en 'dit vlees is met Christus begraven!' In deze zin tekent Kohlbrugge wat de Schrift zegt ook van Thamar, Rachab, Ruth, Bathseba en Maria. Door de ergernis van de eigenwillige godsdienst in je eigen hart heen, is ook de geschiedenis van Thamar – tweede voorbeeld! – 'lieflijk en troostrijk', ter onderscheiding van 'Gods heili-

gen en huichelaars'. Thamar is gelopen gelijk een hert tot de fonteynen der wateren, om te komen tot het zaad van Abraham (...) zij heeft niet gezondigd door de begeerlijkheid van haar vlees ...' (citaat van Augustinus). Thamar, aldus Kohlbrugge, 'schuwt de schijn niet als ware zij een hoer'. Het gaat haar om de vervulling van Gods belofte. 'De trouwe belijders van de Naam van God hebben zich geenszins gestoten aan deze geschiedenis', in tegenstelling tot 'de quasi-moraliteit, quasi-vroomheid en quasi-devotie'. De heiligen van God, die uit God geboren zijn, zijn niet 'engelachtig', geen 'legenden-heiligen, wier heiligheid louter gruwel is'. Iedere poging tot 'Christelijk Platonisme' leidt tot geen andere uitkomst dan die Paulus beschrijft in Rom. 1: 25-32.

Wat mogen we leren uit de nalatenschap van Kohlbrugge? Dit (1): 'Hier hebt gij uw eigen geschiedenis, o mens!' De Heilige Geest overtuigt ons ervan dat wij 'vlees' zijn. 'Welnu, 'In zulk vlees heeft Hij Die alleen heilig is, Zich niet geschaamd te komen'. God verheerlijkt Zijn genade daar waar 'een zondengeschiedenis' is, 'een geschiedenis van echtbreuk en moord', van zelfhandhaving waardoor men de Christus Gods kruisigt, terwijl men meent voor God te ijveren. Maar ook het volgende (2): Getroost wordt ieder die vanwege de gerechtigheid vervolgd wordt, opgebeurd worden allen die in hun ellende 'als slachtscha-

pen de ganse dag door de ongehoorzamen gedood worden'.

Kohlbrugge's uitleg van Matt. 1 te bespreken, hangt voor mij niet samen met de vraag of een dergelijke publicatie uit 1844 niet reeds lang 'uit de tijd' is, of de 'stof' wel actueel genoeg is, vandaag exegetisch verantwoord. De theologie van Kohlbrugge oefent tot op heden een grote invloed uit. Zijn werk over Matt. 1 is – samen met *Wozu das Alte Testament* (1846) – klassiek te noemen. Ik zou u – lezer – willen aanraden dit geschrift aan te schaffen of cadeau te vragen, het hardop te lezen en de boodschap die erin is vervat, te laten gebeuren! In een tijd waarin, ook in de rechterflank van 'Gereformeerd Nederland', de prediking van *de rechtvaardiging van de goddeloze* en het mysterie van 'de onheilige heiligen' zoek raakt, zal de stem van de Goede Herder, door middel van de pen van Kohlbrugge, de vele stemmen die ons afleiden van Christus en dus misleiden, overstemmen en het zwijgen opleggen. Ervaar in Jezus' Naam wat Kohlbrugge in de laatste regels van zijn boek heeft geschreven: 'Als de Schrift zegt dat zij de goddeloze niet rechtvaardig spreekt, zo leer dat zij het nochtans (wel) doet, en kom herwaarts!'

Deze wijn behoeft geen krans!

M. Verduin, Zeist

Psalm 10 in de LXX: een Psalm in een tijd van dreiging

Psalm 10 (LXX); Psalm 11 (NBG)

1 Regarding completion. A Psalm. Pertaining to David.
Voor de koorleider. Van David.

In the Lord I trust; how will you say to my soul,
"Flee to the mountains like a sparrow"? —

Bij de Here schuil ik.

Hoe durft u dan tot mij zeggen:

Vliedt naar uw gebergte als vogels?

2 because, look, sinners bent a bow;
they prepared arrows for the quiver,
to shoot in a moonless night at the upright in heart,
*Want zie, de goddelozen spannen de boog,
zij leggen hun pijl op de pees,
om oprechten van hart in het duister te treffen.*

3 because what you fashioned they took down.
But the righteous — what did he do?

*Wanneer de grondslagen zijn vernield,
wat kan dan de rechtvaardige doen?*

4 The Lord is in his holy shrine;
the Lord's throne is in heaven.
His eyes focus on the needy;
his eyelids examine the sons of men.

De Here woont in zijn heilig paleis,

de Here heeft in de hemel zijn troon;

zijn ogen slaan gade,

zijn blikken doorvorsen de mensenkinderen.

5 The Lord examines the righteous and the impious,
but he who loves injustice hates his own soul.

De Here toetst de rechtvaardige en de goddeloze;

en wie geweld bemint, die haat Hij.

6 On sinners he will rain down snares;
fire and sulphur and a wind of a tempest
are the portion of their cup.

Hij regent op de goddelozen vurige kolen en zwavel,

schroeiende wind is het deel van hun beker.

7 Because the Lord is righteous and he loved righteous deeds,
his face beheld uprightness.

Dreiging

Psalm 10 in de LXX lijkt voor deze tijd geschreven. De dichter spreekt zijn woorden in een tijd van algemene dreiging. Hij vertrouwt zich echter toe aan God. Maar om hem heen heerst de angst. Stemmen zeggen: het is raadzaam te vluchten. Zo snel mogelijk. Zoals een vogel die opschrikt in een mum van tijd wegfladdert, doet hij er goed aan zich uit de voeten te maken.

Er is ook veel voor te zeggen. In enkele woorden wordt de dreiging beeldrijk naar voren gebracht. 'Want zie!', staat er in het Grieks. D.w.z.: 'Kijk eens goed om je heen!' Verraderlijke mensen zijn op geweld uit, ze spannen de boog. In de maanloze nacht leggen ze aan, daarbij gebruik makend van de pijlen die ze in hun koker hebben gedaan.¹ Onverhoeds kun je getroffen worden en voor je het weet, zijg je neer.

Met zo'n situatie zijn wij inmiddels bekend, ook in West Europa. Ineens kun je in de verlichte straten van Parijs bestookt worden door schoten uit een kalasjnikov.

Terreur! Ook het volgende vers (vers 3) lijkt daarop te duiden. De LXX leest: "Wat U (o God) hebt opgebouwd, vernietigen zij."

De grondslagen van het recht, het fundament van Israëls volksbestaan, wordt bedreigd. Dit volksbestaan is beetje bij beetje opgebouwd gedurende veel eeuwen, waarin het volk Gods trouw ondervond. De Here God heeft door zijn leiding zich zozeer aan het volk bekend gemaakt dat er een eigen volksaard is ontstaan en een samenleving met eigen wetten en gebruiken, waarbinnen sprake was van vrede en veiligheid. Dit ragfijne weefsel wordt nu wreed verstoord door een nietsontziende harde hand, die zich op het volk dreigt te leggen. Angst is het gevolg. Niet voor niets staat er in de MT: "Wanneer de grondslagen zijn vernield, wat kan de rechtvaardige doen?" In de LXX klinkt de vraag wellicht nog indringender en verbaasder: "Wat heeft de rechtvaardige dan gedaan?" Het is een vraag die als vanzelf boven komt drijven als onschuldige mensen wreed worden gedood: "Waarom, wat hebben zij misdaan?"² De vraag is de verwoording van een diep rechtsbesef dat bij ons leeft en voorzichtig naar boven komt. Ze kan uitgroeien tot een vraag waarin verontwaardiging doorklinkt.

*Want de Here is rechtvaardig
en Hij heeft gerechtigheid lief;
de oprechten zullen zijn aangezicht aanschouwen.*

Maar in de hemel

Zoals vaak in de psalmen wordt de aandacht in een uitzichtsloze situatie verlegd naar God. Daardoor komen we in een andere wereld, een wereld die de mens weer op adem brengt en hem weer vertrouwen geeft: "De Heer (kurios) is in zijn heilige tempel. De Heer (kurios) in de hemel is in zijn troon." Door dit besef hervindt de dichter zijn vertrouwen.

Waarom?

De MT zegt drie dingen:

- Gods ogen keuren de mensenkinderen.
- Als de rechtvaardige onrecht ondergaat, stelt God hem op de proef.
- Gods ziel haat de goddeloze en degene die geweld liefheeft.

De Griekse vertaling zegt de dingen net anders, waardoor er een nuance in de tekst komt die ook de strekking en toonzetting ervan anders maakt. De vertaler zegt zonder omwegen: Gods ogen rusten op de *hulpbehoevenden (zieltogenden)*. God zal voor hen zorg dragen! Vanuit deze zorgzaamheid is het dat zijn ogen nagaan wat er omgaat in de mensenkinderen. Het ontsnapt niet aan zijn aandacht welke gedachten de rechtvaardige en de goddelozen koesteren, welke plannen ze hebben of smeden. Hij let daarop, met de bedoeling om, als dat nodig is, de rechtvaardige te hulp te komen!

De woorden van de LXX klinken minder afstandelijk. De volgorde waarin staat wat God doet, is anders. Er staat niet dat de Here God alle mensen keurt, de rechtvaardige op de proef stelt en het geweld haat. Van meet af aan is duidelijk dat God de hulpbehoevenden kent. Hij ziet hen in hun nood en wil hen helpen. Met die intentie kijkt Hij naar de wereld.

Schade lijden aan zijn ziel

Eén verschil tussen de MT en de LXX valt nog sterker op. In de MT staat dat God de goddeloze en die geweld liefheeft, haat. God is in deze zin het onderwerp. In de LXX is het onderwerp van de zin de goddeloze en die geweld liefheeft. Er staat van hem dat hij zijn eigen ziel haat.

Wat kan met dit laatste bedoeld zijn? Als we dat duidelijk willen maken, is het goed te onderstrepen dat de LXX geschreven is na de veroveringen van Alexander de Grote, in de tijd dat de Griekse cultuur domi-

nant werd in het hele Midden-Oosten en vooral in Egypte waar de LXX tot stand kwam. In de Griekse cultuur was de uitdrukking 'zorg te hebben voor de ziel' alom bekend. Ze werd het eerst door Socrates of Plato gebruikt. Tot op zekere hoogte kan men zeggen dat zij de ziel hebben 'ontdekt': het innerlijk 'orgaan' in de mens, dat in betrekking staat tot God. Het karakter van deze betrekking is van grote betekenis voor het wel en wee van de ziel, tot in het diepst van haar bestaan. Bepalend in deze verhouding tot God is de gerichtheid van de ziel: is deze gericht op het goede, dan 'leeft' de ziel; als ze gericht is op het kwade, 'kwijnt' ze weg. In het laatste geval wordt het innerlijk van de mens ondermijnd en wordt hij ongelukkig, kwaadaardig, rancuneus. Dit is desastreus voor de persoon zelf. Het geluk van een mens licht op en komt tot stand als er in het diepste bewustzijn met betrekking tot de vragen van goed en kwaad sprake is van een goede band tot het goede, en dat in het licht van God. Want: God spreekt in het innerlijk van de mens en maakt hem attent op het goede. Wee degene die zich daarvan afkeert. De Grieken ontdekten wat Luther eens pregnant onder woorden bracht: "Het is niemand geraden is om iets tegen zijn geweten te doen." Daarom is onrecht lijden beter dan onrecht doen, aldus Plato. Deze overtuiging vinden we terug in de Psalm: "Wie ongerechtigheid en geweld liefheeft, haat zijn eigen ziel."

We vinden haar vervolgens ook in het Evangelie: "Wat baat het een mens, als hij de hele wereld zou winnen en schade lijdt aan zijn ziel?" Over de rijke man uit de gelijkenis zei Jezus: "Wat zal een mens geven in ruil voor zijn ziel?"

De LXX zegt dus niet direct dat God de goddeloze haat. Ze legt daarentegen nadruk op de kostbaarheid van de ziel, waarin de echo van Gods stem te horen is, die medegetuigt met Gods gebod. De LXX vraagt m.a.w. aandacht voor het feit dat God in onze ziel spreekt en de grenzen aangeeft voor wat kan en niet kan. Zo houdt de LXX meer rekening met de schepping.

De LXX doet dat ook waar de straf van God over de goddeloosheid ter sprake komt. In de MT staat dat God (direct en actief) op de goddeloze vurige kolen regent. In de LXX houdt de vertaler meer rekening met het feit dat de goddeloze zichzelf te gronde richt. De

wereld is zo geschapen dat wie de grenzen, die God stelt, doorbreekt, te maken krijgt met de gevolgen daarvan: "Wie wind zaait, zal storm oogsten." De goddeloze roept het kwaad over zichzelf af. "Wie ongerechtigheid liefheeft, haat zijn eigen ziel. Het zal over hem valstrikken regenen. Vuur en zwavel en stormwind zal het deel van zijn beker zijn." De toorn van God is er, maar zij manifesteert zich in eerste instantie daarin dat God garant staat voor zijn orde. Wie die doorbreekt, brengt zichzelf in de gevarenzone. Opnieuw komt een uitspraak van Luther van pas: "Soms razen de goddelozen in hun overmoed los als op hol geslagen paarden en ze houden hun loop niet eerder in dan tot ze te gronde gaan."

De epiloog als proloog op de kerstgeschiedenis

De LXX eindigt met de woorden: "Hij (de Here God) heeft kennis genomen van de oprechtheid van de rechtvaardige." Daarmee duidt zij aan dat God in actie zal komen. Het zien van de oprechtheid 'doet' de Here God 'zoveel' dat Hij bijv. de 'arme weduwe' uit de gelijkenis te hulp komt. Hij staat voor haar in! Wie moet niet denken aan de Rechtvaardige bij uitstek, die zijn ziel opdroeg aan God en wie denkt niet aan wat er vervolgens gebeurde in de hof van Jozef van Arimathea? De tekst komt vooral tot zijn recht in de kerstgeschiedenis. Maria heft haar lofzang aan met de woorden: "Mijn geest verheugt zich in God mijn Zaligmaker, omdat hij heeft omgezien naar nederige staat van zijn dienares." In dit zangvers mondt Psalm 10 (LXX) uit. De waarheid ervan bleek in haar leven en in dat van haar Zoon.

Ook anno 2015 zal de waarheid ervan blijken!

Mevr. M.A. Aalders, Bussum,
H. Klink, Hoornaar

Noten

- 1 In de Hebreeuwse tekst staat 'duister'. Het Grieks is beeldender: 'maanloze nacht'.
- 2 Ida Gerhardt en Marie van der Zeyde vertalen in hun psalmberijming: 'Waar de grondslagen om zijn gewoeld, wat richt dáár een rechtvaardige uit?'. De oude Statenvertalers houden in hun vertaling (zoals vaker het geval is) rekening met de LXX: 'Zekerlijk de fundamenten worden omgestoten; wat heeft de rechtvaardige bedreven?'